

ЛИНГВОСТИЛИСТИКА – ТИЛДИН БАРДЫК ДЕНГЭЭЛИН СТИЛДИК КӨЗ КАРАШТА ИЗИЛДЕГЕН ИЛИМ

Лингвостилистика как наука, изучающая все уровни языка с точки зрения
стилистики

Linguistic – it's a science for learning all levels of language of the point of view of
stylistic

Аннотация: коомдо түзүлгөн сүйлөшүү чөйрөлөрүндө ойду, информацияны туюндуруунун шарты, буга чейин коом тарабынан түзүлгөн сүйлөшүүнүн талаптарын, ар түрдүүлүгүн жана ошол сүйлөшүү чөйрөлөрүндө тилдик каражаттардын колдонулуш закон ченемдүүлүгү бүгүнкү күндө актуалдуу маселелердин бири экендиги тууралуу маалымат берилет.

Аннотация: дается обозначение актуальных проблем, сложившихся в разговорной области передачи мыслей, устоявшихся в обществе требований к речи, исследуется разнообразие языковых средств, закономерное использование языковых средств.

Annotatio: in this article were described actual problems of passing thoughts of speech area. Stand in the society requirements to speech, the variety of language means, the regular use of language means.

Негизги сөздөр: лингвистика; лингвостилистика; структуралык тил илими; оратордук өнөр; риторика; коммуникация.

Ключевые слова: лингвистика; лингвостилистика; структура языкознания; ораторское мастерство; риторика; коммуникация.

Keywords: linguistics; linguistic stylistics; the structure of linguistics; oratory weight; rhetoric.

Тил – бул эл тарабынан түзүлгөн феномен. Ал – адамзат жашоосундагы жогорку маданияттын көрсөткүчү, рухий байлык. Ар бир улуттун улут катары жашоосун улаган көрөңгө, чексиз байлык, рухий бай казына, түгөнбөгөн кенч – анын тили. Тил аркылуу адам баласы өзүн курчап турган дүйнөнү тааныйт, өздөштүрөт, илим-билимин, бүткүл маданиятын тил аркылуу кылымдан-кылымга мурас калтырат. Ушул негизден алып караганда, тил илиминин өнүгүшү – жалпы маданияттын, адамзат жашоосунун, коомдун өнүгүшү болуп саналат.

Коомдун өнүгүшү, жашоо-турмуштун жаңы талабы, жалпы маданияттын улам алга жылышы, улуттук аң-сезимдин бир формасы болгон тилдин өнүгүшүнө, тилди колдонууга, коммуникациянын сапатына, сүйлөшүү маданиятына олуттуу маани берүүнү жана бул маселелерди теориялык планда иликтөөнү талап кылууда. Тил илиминде мына ушул маселелерди өз ичине камтыган лингвостилистика учурдун лингвистикалык багыттагы актуалдуу маселесине айланды.

Турмуштун бардык чөйрөлөрүндө тилдин коммуникациялык сапатына көңүл буруу, тилди реализациялоодо тилдик нормаларды колдон келишинче сактоо жана нормалдаштыруу – азыркы тил илиминдеги курч маселелерден.

Учурдагы тил илиминин негизги максаты – тилди пикир алышуунун, колдонуунун закон ченеминде иликтөө. Тилди колдонуунун нормаларын, закондорун, контекст ичиндеги тилдик каражаттардын мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө, анализдөө, сүйлөшүү процессинин механизмдерин, технологиясын, негизин изилдөө - лингвостилистиканын түпкү максаты. Тил илиминин бул аспектиси өзүнүн табияты боюнча көп кырдуу. Бул аспектиде тилдин кыймылдагы абалы, коммуникация процесси, тилдин контекст ичиндеги абалы, адамдар тарабынан тилдин колдонулушу, тилдин стилдик табияты анализге алынат. Тилди колдонуунун жол-жоболору, ык-амалдары, методдору, мыйзам ченемдери, салт-жөрөлгөлөрү, принциптери, негизги маселе катары лингвостилистикада ар тараптан иликтөөгө алынат.

Коомдо түзүлгөн сүйлөшүү чөйрөлөрүндө ойду, информацияны туюндуруунун шарты, буга чейин коом тарабынан түзүлгөн сүйлөшүүнүн талаптарын, ар түрдүүлүгүн жана ошол сүйлөшүү чөйрөлөрүндө тилдик каражаттардын колдонулуш закон ченемдүүлүгүн изилдөө жөнүндөгү маселелер тил илиминин бир салаасы болгон стилистиканын өзөктүү проблемалары болуп эсептелет (С. Давлетов. 1999. 6-бет).

Кыргыз тил илиминде, жалпы эле түркологияда лингвостилистика жана анын түшүнүк-категориялары, теориялык маселелери, сүйлөшүү процессин ишке ашыруунун механизмдери, закон ченемдери, стилдик мааниге ээ болгон тилдик каражаттардын көркөм тексттеги табияты жөнүндөгү маселелер бүгүнкү күндө жаңыдан илимий негизде изилдөөгө алына баштады. Аталган багытта илимий изилдөөлөрдүн жүргүзүлүшү чоң мааниге ээ деп эсептейбиз.

Бүгүнкү күндө тил илиминде сүйлөшүүнүн табиятын, маданияттуу сүйлөшүүнүн принциптерин, информация алмашуунун механизмдерин, тилдик бирдик-каражаттарды колдонуу аркылуу мыкты текст түзүүнү, сүйлөшүүнү жогорку деңгээлде ишке ашыруунун ык-амалдарын жана закон ченемин изилдөөгө алган лингвостилистика илимине өзгөчө көңүл бөлүү зарыл.

Лингвостилистика – тилдин бардык деңгээлин стилдик көз карашта изилдеген илим. Ал тилдик каражаттардын ар түрдүү сүйлөшүү чөйрөлөрүндө стилдик жана грамматикалык жактан туура, ылайыктуу, ийкемдүү, логикалуу, маанилүү, көркөм, угумдуу, таасирдүү, маданияттуу колдонулушунун негиздерин жана көркөм текстте тилдик каражаттар аркылуу кыйыгып айтылган ойду, подтексттик информацияны, негизги маңызды талдап түшүнүүнү, көрөңгөлүү маңызды көркөм кабыл алууну, сөз төркүнүн астыртан аңдап билүүнү, сүйлөшүүнүн чөйрөлөрүндө тилдик каражаттарды ылгай билүүнү үйрөтүүчү, көзөмөлдөөчү тил илиминин бир бутагы.

Стилистика тууралуу ф.и.д., профессор Т.С.Маразыков мындай түшүнүктү берген: «Стилистика түпкү негизинде сүйлөшүүнүн табиятын, жол-жоболорун, ык-амалдарын жана буга чейинки ата-бабаларыбыз тарабынан иштелип чыккан мыкты сүйлөөнүн салттарын, принциптерин изилдейт. Стилистиканы окутуп-үйрөтүүнүн негизги максаты – сөздүн маанилерин, анын өзгөрмөлүү табиятын, күчүн жана кадыр-баркын сезе билүүгө, сөздү угууга, сүйлөшүүнүн максатына, мазмунуна, кырдаалына жараша сөздү кылдат колдоно билүүгө, ошондой эле тилдик фактыга туура баа берип, сүйлөшүүдө дайыма туура чечим чыгара билүүгө үйрөтүү» (Маразыков Т.С. 2-к. 2005. 95-б.).

Демек, өз ой-пикирибизди, информациябызды бирөөгө ачык-айкын, так, түшүнүктүү, мыкты деңгээлде, экстралингвистикалык факторлорду да эске алып, информацияны ошол сүйлөшүү процесси талап кылган тилдик каражаттар менен туура багытта тундуруу биздин турмушта өтө маанилүү. Ошондуктан биз колдонгон ар бир тилдик каражат, тыбыш, ыргак, кыраат, тон, басым, интонация, сөз, сөз айкашы, сүйлөм, сүйлөмдөрдүн курулуш конструкциясы, сүйлөшүүнүн темпи жана башкалар биздин сүйлөшүүбүздө өтө маанилүү.

Бүгүнкү күндө дегеле, маданияттуу, мыкты сүйлөө ар бир адам үчүн зарыл. Себеби адамдын сүйлөө маданияты анын жалпы маданиятынын бир көрүнүшү болуп саналат.

Кыргыз атын дүйнө окурманына таанымал кылган, доорубуздун залкар жазуучусу Ч.Айтматовдун: “Мен балалык чакта айлыбыздагы бир аксакалдын: “Минтип карыган чакта сүйлөшүп чер жазууга адам табылбай калат деп эч ойлонбоптурмун” - деген сөзүн угуп абдан таң калар элем. Кантип эле ушул чоң айылдан сүйлөшөргө киши табылбай калсын деп ойлор элем. Бирок бул сөздүн маани-маңызын кийин түшүндүм. Көрсө, алиги аксакал чыныгы сырдаш, чыныгы маектеш, сөздүн кадыр-баркын баалай билген, тилинен бал тамыза мыкты сүйлөгөн, көкүрөгү таза адам жөнүндө сөз кылган тура. Бирок, тилекке каршы, турмушта сөз даамын сезе билген, сөз кунун барктап сүйлөгөн адамдар дайыма эле табыла бербейт тура» - деп эскергени бар (Айтматов Ч. 1988. 69-б.). Анын сыңары сүйлөшүү, информация алмашуу процессинин деңгээли, тилди колдонуунун закон ченемдүүлүктөрүн эске алуу, сүйлөшүү чөйрөсү талап кылган тилдик каражаттардын ылайыктуусун, ийкемдүүсүн, керектүүсүн тандап-тескеп туура колдонуу жалпы эле дүйнө элдеринде мыкты өнөр, адам баласынын жалпы маданиятынын бир формасы катары бааланып келет.

Жогоруда айтылган тилдин келечегине кам көрүү, аны көздүн карегиндей сактоо, тилдик каражаттарды, сөз кунун, сөз баасын асырай билүү, коммуникациянын сапатына кам көрүү, көзөмөл жүргүзүү, тилди колдонуунун эреже-нормаларын иштеп чыгуу, тилдин өнүгүшүнө шарт түзүү, көркөм тексттеги тилдик каражаттардын мүмкүнчүлүгүнө, эстетикасына, рухий баалуулугуна талдоо жүргүзүү ж.б.у.с. тил жаатындагы, тил саясатындагы маселелер коомдун урунттуу маселелеринин негизин түзөт.

Бүгүнкү күндө тил илиминде сүйлөшүүнүн табиятын, маданияттуу сүйлөшүүнүн принциптерин, информация алмашуунун механизмдерин, тилдик бирдик-каражаттарды колдонуу аркылуу мыкты текст түзүүнү, сүйлөшүүнү жогорку деңгээлде ишке ашыруунун ык-амалдарын жана закон ченемин изилдөөгө алган лингвостилистика илимине өзгөчө көңүл бөлүү зарыл.

Лингвостилистика түпкү негизде тилдик каражаттар аркылуу, текст аркылуу информацияны бардык жагынан шайма-шай, түшүнүктүү, угуучунун кызыкчылыгын эске алып, көңүлүнө дал келгендей, көңүлүн оорутпай, сылык, айта турган ойду так, жөнөкөй, ырааттуу, логикалуу, шарт-кырдаалга ылайык, орундуу, угуучунун акыл-сезимине жеткиликтүү, уккулуктуу, таасирдүү туюндура билүүнү үйрөтөт. Ошондой эле ал айтылган информацияны эстетикалык туюм менен талдоого, ийкемдүүлүк менен анализдөөгө, сөз төркүнүн баамдап түшүнө билүүгө адамдарды көнүктүрөт.

Ушул маселе лингвостилистиканын тулкусун, негизин түзүп турат. Бул маселелер лингвостилистиканын түпкү концепциясы, түпкү философиясы. Ушул себептерден улам лингвостилистиканын маселелери – филологиялык гана эмес, социологиялык да, жалпы маданий да маселе. Мезгил талап кылган бул көйгөйлөр бул илимдин, анын маселелеринин коомдо ээлеген ордун, учурдагы актуалдуулугун дагы бир жолу белгилейт.

Жогоруда аталган проблемалардын актуалдуулугу бул илимде көтөрүлгөн маселелерди дыкаттык менен изилдеп, үйрөнүү, тилди структуралык планда гана эмес, аны функционалдык планда да окутуп, үйрөтүү проблемаларын күн тартибине коюп отурат. Азыркы кыргыз тили илиминде бул багытта окумуштуулар, адистер эмгектенишүүдө.

Демек, лингвостилистика маселеси жалаң гана тилчилерди жана акын-жазуучуларды кызыктырбастан, эне тилинин тагдырына кайдыгер карабаган ар бир адам үчүн маанилүү. Себеби ар бир адамдын жашоосунда адабий тилдин нормасында сүйлөө жана адам өзүн курчап турган дүйнө менен болгон байланышта, башка адамдардын сөзүн угууда, айтылган информацияны анализдөөдө, информациянын маңызын түшүнө билүүдө жана ошол эле мезгилде өзүнүн ой пикирин угуучуга так, туура, түшүнүктүү, логикалуу, кырдаалга ылайык, маданияттуу, таасирдүү билдирүүдө өтө маанилүү. Бул ар адамдын кызмат абалына, социалдык статусуна карабай дайыма маанилүү. Мына ошондуктан лингвостилистиканын маселелери коомдо жашаган ар бир адам үчүн зарыл, пайдалуу жана актуалдуу деп ойлойбуз.

Ушул себептерден улам лингвостилистика маселеси – дүйнөлүк лингвистикада жана ар бир жеке тил илиминде актуалдуу жана түбөлүктүү маселелердин катарына кирет.

Адабияттар

1. Абдыкеримова А.Э. Көркөм сөздүн поэтикасы: Филолог. илим. канд. ... дис. –Бишкек, 2003. -162 б.
2. Азыркы кыргыз адабий тили: фонетика, лексикология, лексикография, фразеология, морфология, синтаксис, стилистика, тексттаануу, лингвопоэтика. –Бишкек: 2009. -928 б.
3. Айтматов Ч. Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат. –Фрунзе: Кыргыз., 1988. -400 б.
4. Аширбаев Т., Айтманбетов А. Кеп маданияты: Жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу-методикалык колдонмо. – Бишкек: Бийиктик, 2004. -128 б.
5. Аширбаев Т. Тилдин фонетикалык жана лексикалык бирдиктеринин стилистикалык табияты: Филол. илим. д-ру ... дис.: 10.02.01. – Бишкек, 2000. – 364 б.
6. Аширбаев Т. Язык романа “Сломанный меч” Т.Касымбекова: Автореф. дис. ... канд. филол.наук. – Фрунзе, 1990. -19 с.
7. Әлкебаева Дина Казак тилин прагматилистикасы. –Алматы: Изд-во Казак ун-ті, 2008. - 255 б.
8. Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика. –М., Просвещение. 1978. - 256 с.
9. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. - 255 с.
10. Давлетов С. Байланыштуу речь: Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо. -Бишкек: Мектеп, 1999. - 67 б.